Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Alleen een waarden-dialoog kan ons effectief op weg helpen

De EU heeft het wel vaak over het belang van haar waarden om de economie vorm te geven, maar de vraag welke spelregels en instituties daarbij horen, is nog nooit gevoerd. Het ene deel van de EU is vertrouwder met het Angelsaksische denken, terwijl het andere juist de Rijnlandse traditie wil blijven volgen, hetgeen de slagkracht ondermijnt. Er is dringend een door de EVP geïnitieerde waardendialoog nodig, uitlopend op een actieprogramma sociaal-economische identiteit. Want die verschaft ons de basis waarop we snel stappen kunnen zetten om onze concurrentiepositie te versterken.

door Jan Jacob van Dijk en Jan Peter Balkenende De auteurs zijn respectievelijk voormalig CDA-Kamerlid en voormalig minister-president.

Gaat het goed met de Europese economie? Op het eerste oog wel, zeker als we kijken naar de werkloosheid. Die is laag en in het verleden was een hoge werkloosheid een reden tot zorg. Dat ligt nu heel anders. Nu is het tekort aan arbeidskrachten een belemmering voor verdere groei van de economie. Draghi wijst er in zijn rapport over het concurrentievermogen van de Europese economie op dat dit een groot probleem is, waarvan het einde nog niet in zicht is, vanwege een beroepsbevolking die krimpt met zo'n twee miljoen mensen per jaar.[1] Daarnaast is er nog het duurzaamheidsvraagstuk. We moeten afscheid nemen van fossiele brandstoffen. Juist in deze sectoren, zoals de traditionele automobiel- en chemische industrie, is de EU sterk. In vergelijking met China en de VS zijn we nog zwak in de perspectiefrijke sectoren, zoals tech en batterijtechnologie.

Volgens Draghi blijft onze arbeidsproductiviteit achter doordat we te weinig aandacht hebben voor digitalisering. Meer investeringen hierin maken het mogelijk dat we de hoeveelheid werk met de beschikbare arbeidskrachten kunnen oppakken. Daar past een flexibeler houding met de bereidheid om meer risico te nemen bij. Neem een voorbeeld aan de VS, waar huishoudens veel meer risicovol willen investeren in jonge bedrijven, die de basis voor onze toekomstige economie vormen.

Wil de EU hier een antwoord op geven, dan kan dat alleen door intensievere samenwerking. We zullen meer geld aan innovatie – vooral in het digitale domein –

moeten gaan besteden. Door het wegnemen van onderlinge barrières ontstaat een grotere interne markt, ook op terreinen, zoals energie en defensie-industrie, waar dat nu nog niet het geval is.[2]

Op zich klinken deze aanbevelingen niet onlogisch, maar de vraag is of deze aanpak niet te technocratisch is en voorbijgaat aan de waarden van de Europese Unie, zoals die in artikel 2 van het EU-verdrag zijn verwoord.[3] Bovendien zijn er het EU Handvest van de grondrechten en de Europese pijler van de sociale rechten (2017), die gelijke kansen op en toegang tot de arbeidsmarkt beogen, streven naar eerlijke arbeidsvoorwaarden en sociale bescherming, en inclusie willen garanderen. Dit vormt de basis van de Europese waardegemeenschap.

De Europese waarden zijn cruciaal voor de volgende stap, namelijk het vormen van een Europese identiteit. Het gaat dan om een gedeeld gevoel over hoe we met de waarden moeten omgaan, welke instituties erbij horen en hoe we ze gaan vertalen in ons dagelijks beleid. In deze bijdrage willen we betogen dat we alléén met oog voor de sociaal-economische identiteit van de EU kunnen bouwen aan een perspectiefrijke toekomst. Er is namelijk al vaak geprobeerd om maatregelen uit andere culturen te integreren in een Europese context. En elke keer weer is gebleken dat dit weinig succesvol was. Daarom willen we in deze bijdrage aantonen dat oplossingen moeten passen binnen een sociaal-economische identiteit die in decennia, misschien wel eeuwen, is opgebouwd.[4]

Varieties of capitalism

Oplossingen moeten passen binnen een sociaal-economische identiteit die in decennia, misschien wel eeuwen is opgebouwd

In de literatuur zijn diverse pogingen ondernomen om de diverse sociaal-economische identiteiten van landen te vangen in modellen en typologieën. Hans Slomp heeft de arbeidsverhoudingen in West-Europa getypeerd in een Frans, Duits en Brits model, en keek vooral naar de rol van de vakbonden.[5] Gøsta Esping-Andersen heeft vooral gekeken naar de manier waarop overheden hun welvaartsstaat hadden ingericht.[6] Michel Albert baseerde zijn onderscheid tussen het Rijnlandse en het Angelsaksische model op onderliggende waarden. In het Rijnlandse denken staan solidariteit, samenwerking en langetermijndenken centraal. Dit in tegenstelling tot het Angelsaksische model, waar het eigenbelang, marktdenken en de korte termijn prevaleren.[7] Omdat deze bijdrage vooral kijkt naar vergroting van het Europese concurrentievermogen, waarin bedrijven een grote rol spelen, focussen we hierna op de manier waarop ondernemers zich gedragen.

Aan het begin van deze eeuw vroegen twee Britse wetenschappers, Peter A. Hall en David Soskice, zich af hoe ondernemers hun coördinatieproblemen oplossen.[8] Hoe zorg je ervoor dat je over voldoende goed geschoolde arbeidskrachten beschikt? Of dat je voldoende kennisbronnen hebt om je innovatief vermogen op peil te houden en de behoefte van de markt te kennen? Maar denk ook aan voldoende kapitaal om te kunnen investeren. Daarbij kunnen ondernemers grofweg twee wegen kiezen: willen ze samenwerken en daartoe verenigingen oprichten, of

kiezen ze ervoor dat vooral in hun eentje te doen? Op grond van dit onderscheid definieerden Hall en Soskice twee modellen. Aan de ene kant is er de gecoördineerde markteconomie (*coordinated market economy* of CME), die herkenbaar is in veel West-Europese landen. Daartegenover staan de liberale markteconomieën (*liberal market economies* of LME), waarvan de VS, het VK, Nieuw-Zeeland en Australië het voorbeeld zijn.

In de CME beschikken ondernemingen over een breed netwerk van verenigingen en organisaties voor de coördinatie van hun activiteiten op het terrein van arbeidsvoorwaarden, scholing, onderzoek en dergelijke. Er is sprake van lange dienstverbanden binnen organisaties. Ook de financieringsmechanismen kenmerken zich door langetermijnrelaties, doordat er minder sprake is van het uitgeven van aandelen. In plaats daarvan wordt er vooral geld geleend van banken, of banken participeren in bedrijven met een langetermijnperspectief voor ogen.

Bij de LME ligt dat anders. Er zijn geen representatieve werkgeversorganisaties met voldoende gezag om hun acties te coördineren. De dienstverbanden zijn veel korter als gevolg van een soepel ontslagrecht. De financiers hebben vooral oog voor een rendement op korte termijn.

Het beschreven onderscheid leidt in concrete situaties tot verschillende keuzes. Als er een economische recessie optreedt, zullen bedrijven binnen de CME hun prijzen gaan verlagen en accepteren dat de winstgevendheid naar beneden gaat. Daarmee behouden ze hun marktaandeel en hoeven ze geen werknemers te ontslaan, omdat dit vaak moeilijk en kostbaar is. Binnen de LME kiezen ondernemers voor een ander spoor. Ontslag van werknemers is minder kostbaar, maar belangrijker is dat ze meer waarde hechten aan de winstgevendheid van hun investering dan aan het behoud van hun werknemers. Daarom zullen zij juist de prijzen verhogen, om zo, ondanks een lagere omzet, toch dezelfde winst te behalen.

Dat ondernemers binnen de LME minder belang hechten aan de lange termijn, is ook herkenbaar bij de scholing van de werknemers. Vanwege het mogelijke risico dat een investering in de scholing van een werknemer bij een concurrent terechtkomt – doordat de werknemer na verloop van tijd vertrekt – onthouden ondernemingen zich vaak van dergelijke investeringen. Binnen de CME's daarentegen zijn de werkgeversorganisaties in staat om hun aangesloten ondernemingen te laten betalen voor scholingsprogramma's. Via maatregelen als een concurrentiebeding wordt voorkomen dat de opgedane kennis binnen een onderneming makkelijk meegenomen wordt en het achterblijvende bedrijf daardoor schade lijdt.

Deze verschillen zijn de uitkomst van een ontwikkeling van een decennia-, soms eeuwenoude traditie, die geleid heeft tot het ontstaan van diverse instituties. Instituties gaan verder dan instellingen, zoals – om enkele Nederlandse instellingen te noemen – een Sociaal-Economische Raad of een Stichting van de Arbeid. Vaak is het een stelsel aan afspraken en wetgeving, zoals de wet op de cao of de manier waarop toezicht van bedrijven en organisaties is geregeld. Maar ook kan het gaan om ongeschreven regels die kenmerkend zijn voor een samenleving. In Nederland kennen we tripartiete akkoorden, in de VS is dat vrijwel uitgesloten. Al deze in een lang en geleidelijk proces ontstane tradities, afspraken, wetten en instellingen vormen samen de instituties die de sociaal-economische identiteit van een land bepalen.[9]

Als we het model van Hall en Soskice vergelijken met het onderscheid van Michel Albert tussen het Rijnlandse en het Angelsaksische model, vallen de overeenkomsten op. In het Rijnlandse model, vergelijkbaar met de CME, staan samenwerking tussen de overheden en de sociale partners centraal, waarbij vooral naar de lange termijn wordt gekeken. Er is meer aandacht voor sociale zekerheid, werkgelegenheidsbeleid en scholing van werknemers. Hier vloeit logisch uit voort dat de winst op korte termijn minder belangrijk is dan het langetermijnperspectief, waarin duurzaamheid en stabiliteit centraal staan. Het Angelsaksische model, dat vergelijkbaar is met de LME, richt zich vooral op de aandeelhouderswaarde: kortetermijn-winst-maximalisatie staat centraal. Daarom moet de arbeidsmarkt flexibel zijn en is er minder gereguleerd.

Is er een Europese sociaal-economische identiteit?

Binnen de EU zijn beide 'varieties of capitalism' – LME én CME – waarneembaar, en dat verlamt de EU. Over het algemeen kan gezegd worden dat in de oorspronkelijke EU-15 – dus zonder de oorspronkelijke Oostblokstaten – de CME overheersend is, zeker na de Brexit. De Oostbloklanden kenden een andere naoorlogse sociaal-economische ontwikkeling dan de West-Europese landen. In het communistische Oostblok waren andere instituties ontstaan, die na 1989 in één klap werden weggevaagd. Er moesten nieuwe spelregels en instituties komen. De landen kregen amper de tijd om hierover zelf na te denken, en volgden de toen dominante politiek-economische stroming: neoliberalisme. Dat dit tot andere instituties leidt dan in West-Europa met zijn keynesiaanse geschiedenis, zal niemand verbazen. Bovendien ontbraken in Oost-Europa stevige instituties als werkgeversverenigingen en vakbonden. Ook de binnenlandse politieke omgeving was anders, waarbij onder invloed van het IMF en de grote investeerders uit de VS meer op de LME lijkende mechanismen zijn geïntroduceerd. Daardoor lijken de nieuwe toetreders meer het liberale model te volgen dan het gecoördineerde.[10] Dit staat haaks op de situatie in de oorspronkelijke EU-15.

Nieuwe toetreders lijken meer het liberale model te volgen dan het gecoördineerde

Deze verschillen zijn problematisch voor de slagkracht van de EU. Het maakt dat het ene deel vertrouwder is met het Angelsaksische denken, terwijl het andere deel juist de Rijnlandse traditie wil blijven volgen. In de volgende sectie zullen we laten zien waarom dit problematisch is.

Wat kunnen we hieruit leren?

Voor de EU als geheel zou het goed zijn om de discussie over de sociaal-economische identiteit te starten. Die discussie is nog nooit gestructureerd gevoerd, laat staan dat er een duidelijk beleid op is gebaseerd. De waarden zijn wel vastgelegd – we hebben zelfs sociale grondrechten geformuleerd –, maar hoe we nu met deze waarden omgaan en welke manier van samenwerken we op sociaal-economisch terrein nastreven en welke instituties en spelregels we daarvoor nodig hebben, is nog nooit onderwerp van gesprek geweest binnen de EU. Terwijl dat wel cruciaal is om te

bepalen welke koers we willen varen om ons concurrentievermogen te verhogen. Een grondige discussie over de grondtonen van de Europese sociaal-economische identiteit is noodzakelijk om slagvaardig te kunnen optreden.

Als de waardendialoog tot een heldere uitkomst heeft geleid, kunnen we nadenken over de vervolgvraagstukken. We geven een voorbeeld. Kiezen we voor het Angelsaksische model, dan wordt duidelijk dat we voor de financiering van jonge bedrijven vooral de Amerikaanse weg moeten volgen: individuele huishoudens of banken worden uitgedaagd om risicovol te gaan participeren in jonge bedrijven. Wordt voor het Rijnlandse model gekozen, dan is een combinatie van overheidsdeelnemingen en particuliere fondsen meer voor de hand liggend. In lijn met de aanbevelingen van Mariana Mazzucato zouden Europese overheden minder subsidies kunnen verlenen en meer risicovol kunnen participeren via overheidsdeelnemingen.[11] Als we kijken naar de sociaal-economische identiteit in de oorspronkelijke EU-15 lijkt de Rijnlandse methode passender, omdat deze minder de risico's neerlegt bij de individuele huishoudens. Solidariteit en bescherming van de burgers tegen financiële risico's staan centraal in Europese regelgeving, en Europeanen verzekeren hun oude dag liever met bedrijfstak- en staatspensioenfondsen dan door zelf te beleggen in aandelen. Banken en huishoudens oproepen om meer risicovol te gaan beleggen past niet binnen deze sociaal-economische identiteit, en is daarmee gedoemd om te mislukken als we het Rijnlandse model omarmen.

Bron: iStock

Een tweede voorbeeld ligt bij de zorg om de leefomgeving. Daarin hebben we ons tot nu toe laten leiden door een marktbenadering, door de verantwoordelijkheid vooral bij consumenten te leggen. Als consumenten duurzaamheid belangrijk vinden, moeten ze zelf maar duurzaam geproduceerde producten kopen. Dat past bij een Angelsaksisch model. Gelukkig begint de EU zich te realiseren dat deze weg niet tot het gewenste resultaat zal leiden, en daarom wordt aangesloten bij het Rijnlandse denken. Daarin staat de zorg om de omgeving centraal, zoals opgesloten in de waarden regeneratief vermogen en duurzaamheid.[12] Die lijn herkennen we bijvoorbeeld in de richtlijnen over duurzaamheidsverslaglegging.[13] Deze zou uiteindelijk kunnen leiden tot het concept van een eerlijke prijs, doordat ondernemingen hun verantwoordelijkheid moeten nemen en de schade die zij toebrengen aan de leefomgeving zelf moeten (laten) herstellen. Dit kan gezien worden als een moderne uitvoering van het begrip 'billijke prijs', door Thomas van Aquino al in de middeleeuwen bepleit.

De voorgaande twee voorbeelden laten zien dat onderliggende waarden belangrijk zijn voor het te voeren beleid. Wil de EU slagvaardig zijn, dan moet ze overeenstemming bereiken over de waarden – en bijpassende instituties – op sociaal-economisch terrein. De EU kent, zoals gezien, een Europese pijler van de sociale grondrechten, maar deze zou een vervolg moeten krijgen in een krachtig document over onze sociaal-economische identiteit: welke waarden staan voorop, en welke instituties horen daarbij om slagvaardig onze concurrentiepositie te versterken? Het mag duidelijk zijn dat in onze ogen de Rijnlandse waarden het meeste perspectief bieden.

Het zou mooi zijn als we tijdens het Ierse voorzitterschap – tweede helft 2026 – het Actieprogramma Europese sociaal-economische identiteit *kunnen begroeten*

Conclusie

Aan de analyse van Draghi mankeert niet veel, maar zijn oplossingen gaan voorbij aan de Europese waarden en de Europese sociaal-economische identiteit. De huidige tijdgeest vraagt om snelle antwoorden, waarvan het maar de vraag is of deze tot succesvolle oplossingen leiden. Het is goed om alles te onderzoeken, maar dan moeten we slechts datgene behouden wat bij onze sociaal-economische identiteit past. Zeker als we de weg opgaan van digitalisering, waar AI een belangrijke rol in zal spelen, moeten we de waardendialoog gevoerd hebben. De uitkomsten daarvan bepalen hoe we ervoor zorgen dat iedereen kan profiteren van die nieuwe technologie – en niet alleen enkele grote bedrijven.[14] Daarom ons pleidooi om de waardendialoog over onze sociaal-economische identiteit snel vorm te geven, en het past de EVP om hierin het voortouw te nemen. Uiteindelijk moet het leiden tot een door Raad en EP aanvaard actieprogramma. Het zou mooi zijn als we tijdens het Ierse voorzitterschap – tweede helft 2026 – het *Actieprogramma Europese sociaal-economische identiteit* kunnen begroeten. Dan hebben we een basis waarop we op een realistische en succesvolle manier kunnen bouwen aan onze gezamenlijke toekomst.

Artikel in het kort:

* Investeringen in digitalisering en innovatie zijn cruciaal, maar de huidige oplossingen (zoals die van Draghi) zijn te technocratisch en te weinig ingebed in Europese waarden
* Binnen de EU bestaan het Rijnlandse model en het Angelsaksische model naast elkaar, hetgeen haar slagkracht belemmert
* Om effectief beleid te voeren moet de EU een gezamenlijke identiteit ontwikkelen, gebaseerd op waarden als solidariteit, duurzaamheid en sociale bescherming
* De EVP moet een Europese waardendialoog over sociaal-economische identiteit starten, leidend tot een actieprogramma dat de koers van digitalisering, duurzaamheid en innovatie bepaalt, evenals de manier waarop we onze sociaal-economische grondrechten willen borgen

1 Mario Draghi, *The future of European competitiveness. Part A: A competitiveness strategy for Europe (September 2024)*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2025.
2 Draghi 2025.
3 De waarden waarop de EU berust, zijn eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren. Deze waarden hebben de lidstaten gemeen in een samenleving die gekenmerkt wordt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en gelijkheid van vrouwen en mannen.
4 Karel Davids en Marjolein 't Hart (red.), *De wereld & Nederland. Een sociale en economische geschiedenis van de laatste duizend jaar*. Amsterdam: Boom, 2011, p. 228.
5 Hans Slomp, *Labor relations in Europe. A history of issues and developments*. New York: Greenwood Press, 1990.
6 Gøsta Esping-Andersen, *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1990.
7 Michel Albert, *Kapitalisme contra kapitalisme*. Amsterdam: Contact, 1992.
8 Peter A. Hall en David Soskice (red.), *Varieties of capitalism. The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
9 Zie Davids en 't Hart 2011 en Douglas North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, 1990.
10 Zie ook: Lawrence P. King, 'Central European capitalism in comparative perspective', in: B. Hancke, M. Rhodes en M. Thatcher (red.), *Beyond varieties of capitalism. Conflict, contradictions and complementarities in the European economy*. Oxford: Oxford University Press, 2007, pp. 307-327.
11 Mariana Mazzucato, *The entrepreneurial state. Debunking public vs. private sector myths*. Londen: Penguin, 2018.
12 Jan Peter Balkenende en Govert Buijs, *Capitalism reconnected. Toward a sustainable, inclusive and innovative market economy in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2024.
13 Richtlijn (EU) 2022/2464 van het Europees Parlement en de Raad van 14 december 2022 tot wijziging van Verordening (EU) nr. 537/2014, Richtlijn 2004/109/EG, Richtlijn 2006/43/EG en Richtlijn 2013/34/EU, met betrekking tot duurzaamheidsrapportering door ondernemingen. Zie https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:32022L2464
14 Daron Acemoglu en Simon Johnson, *Power and progress. Our thousand-year struggle over technology and prosperity*. Londen: Basic Books, 2024.